

Яблунівська К. О., асистент кафедри методики професійного навчання, Миколаївського національного аграрного університету, Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0002-5215-1594

e-mail: yablunovskayakaterina@ukr.net

Формування екологічної культури під час навчання фахівців економічного профілю

Анотація. У статті розкрито актуальні питання формування екологічної культури в процесі навчання майбутніх фахівців економічного профілю. Виділено сучасні підходи до формування екологічної культури під час навчання фахівців економічного профілю, обумовлюючи забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Соціально-економічні зміни в Україні та екологічний стан зумовлюють необхідність якісного вдосконалення професійної освіти майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки з високими рівнем екологічної культури. Однак, залишається недостатньо вивченою проблема формування екологічної культури майбутніх фахівців-економістів.

Метою статті є дослідження формування екологічної культури та мислення, поширення етичних норм у ставленні до природи фахівців економічного профілю. Проведено аналіз наукових праць з питань формування екологічної культури в процесі навчання майбутніх економістів, розкрито поняття екологічної культури особистості та поняття освітнього середовища. Зосереджено увагу на процесі формування екологічної культури як цілісного системного явища з метою розвитку еколого-світоглядної позиції фахівця-економіста. Окреслено основні заходи підготовки здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, що містять в собі екологічний елемент. Виокремлено педагогічні умови, які забезпечують в освітньому середовищі процес виховання екологічної культури. Розглянуто особливості екологічної освіти як важливого компоненту освітнього процесу. Доведено, що ефективність підготовки майбутніх фахівців та формування екологічної культури у здобувачів вищої освіти сформують можливість після закінчення закладу вищої освіти успішно займатися професійною діяльністю в галузях економіки.

Ключові слова: екологічна свідомість; екологічна культура; фахівці економічного профілю; екологічний зміст; екологічне мислення.

Yablunovska Kateryna, Assistant of the Department of Methods of Vocational Training, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Formation of Ecological Consciousness in the Process of Training Future Economists

Annotation. Introduction. The article analyzes topical issues of ecological culture formation in the process of training future economists. Modern approaches to the formation of environmental culture during the training of future economists, determining the quality of professional training of future professionals in higher education. Socio-economic changes and the ecological state cause the need for qualitative improvement of professional education of future specialists in the process of professional training with a high level of ecological culture. However, the problem of forming the ecological culture of future economists remains insufficiently studied.

Purpose. The aim of the article is to study the formation of ecological culture and thinking, the spread of ethical norms in relation to nature.

Results. The analysis of scientific works on the formation of ecological culture in the process of training future economists, revealed the concept of ecological culture of the individual and the concept of educational environment. Attention is paid to the process of formation of ecological culture as a holistic systemic phenomenon in order to develop the ecological and ideological position of a specialist economist. The main measures of preparation of applicants for higher education in economic specialties, which includes the environmental element, have been outlined. The pedagogical conditions that provide the process of education of ecological culture in the educational environment have been singled out. Features of ecological education as an important component of educational process have been considered.

Conclusions. It has been proved that the effectiveness of training future professionals and the formation of environmental culture of applicants for higher education will form an opportunity to successfully engage in professional activities in the field of economics after graduation from higher education.

Keywords: ecological consciousness, ecological culture, economists, ecological content, ecological thinking.

JEL Classification: A22

Постановка проблеми. Проблема кризового стану природного середовища, що існує на даний час, породжена історичним розвитком цивілізації. Економічно спрямований прагматизм і прагнення отримання економічного прибутку, недостатній рівень екологічної культури у двадцять першому столітті стають головними чинниками загострення екологічної ситуації. Тому питання екологізації економіки та реалізації еколого-економічного підходу в освіті майбутніх економістів є актуальними на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємовідносин людини з природою були предметом вивчення багатьох мислителів. Так, погляди Аристотеля, Л. Альберті, А. Баумгартена, Й. Герде, І. Вінкельмана базувалися на концепції «виховання на природі» як джерела натхнення, майстерності та пізнання. Серед вітчизняних учених формування моральних якостей особистості та ставлення її до довкілля відзначали В. Вернадський, К. Ушинський, В. Сухомлинський. Значенню екологічних знань у процесі формування екологічної культури особистості присвячені праці М. Бауера, Г. Білянського, Н. Левчука, А. Некоса. Сучасна педагогічна наука неодноразово зверталася до визначення основних принципів шкільної екологічної освіти й виховання екологічної культури, так, Н. С. Дежніков, А. Н. Захлебний, І. Т. Суровегіна й інші автори відносять до них вимоги міждисциплінарного підходу в екологічному вихованні; систематичності й безперервності в подачі матеріалу екологічного характеру; єдності пізнавальної діяльності та емоційного сприйняття учнями екологічного матеріалу, взаємозв'язку місцевого, регіонального та загальнодержавного компонентів екологічної діяльності.

Безперечним є той факт, що запобігти сучасній екологічній кризі неможливо тільки за допомогою прийняття заходів економічного або науково-технічного характеру. Дуже важливо не просто вступити у так званий «технічний захист» навколишнього середовища (очищення води, зменшення кількості відходів тощо), але інтегрувати екологічні проблеми в глобальний погляд на основі цілісної концепції. Це обумовлене, в першу чергу, низьким рівнем екологічної культури фахівців, відсутністю у них екологічної самосвідомості та стійкої потреби в природоохоронній діяльності, ціннісного відношення до природного оточення [1].

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є формування екологічної свідомості та мислення, поширення етичних норм у ставленні до природи фахівців економічного профілю. Це, своєю чергою, досягається активною екологізацією освіти на всіх її рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна культура особистості - це:

– складне, інтегративне утворення, в центрі якого знаходяться екологічний світогляд, практична діяльність і поведінка, що сприяють сталому, взаємопов'язаному розвитку людини, суспільства і природи [2];

– соціально необхідна моральна якість особистості, що включає знання людини про природу, взаємозв'язки суспільства і навколишнього середовища, способи збереження і надання їй допомоги;

– моральні та естетичні почуття, гідна поведінка людини в довкіллі.

Найбільш повний погляд на екологічну культуру представила В. А. Ігнатова: «екологічна культура – частина загальної людської культури третього тисячоліття, яка проявляється в системі ціннісних орієнтацій, має високу духовну спрямованість і складається з безлічі складових. У структуру її поняттєвої матриці виявляються органічно вписаними екологічний світогляд, екологічна свідомість, екологічне мислення, гуманістичні ідеї, загальнолюдські цінності та ідеали, переконання і принципи, наукові та ненаукові знання, вміння і навички екологічно обґрунтованої діяльності, способи пізнання, норми й вимоги екологічного та морального імперативів, громадянська й екологічна відповідальність» [3].

Коректно підготовані, екологічно обізнані фахівці-економісти можуть досліджувати економіку екологічних проблем та напрями їх подолання, таких як економічна доцільність використання відновлюваних джерел енергії, будівництво нових гідроелектростанцій або транснаціональних трубопроводів та впровадження заходів із контролю забруднення. Вони вміють проводити аналіз вигід та витрат на промислову діяльність або запропонувати нормативні акти, що стосуються природних ресурсів, зазвичай використовуючи набір передових статистичних та комп'ютерних програм. Вони також уміють виконувати складні програми екологічного моделювання. На основі цих аналізів фахівці розробляють економічно ефективні та стійкі рекомендації щодо політики та стратегії провадження тих чи інших технологічних процесів з точки зору оптимальної економічної вигоди, мінімізуючи в той же час негативний вплив на навколишнє середовище.

Фахівці економічного профілю, у яких розвинута екологічна культура, можуть вивчати або розробляти рекомендації, що стосуються:

– зовнішніх наслідків або ненавмисного впливу на навколишнє середовище чи здоров'я людини внаслідок економічної діяльності;

– аналізу витрат та прибутків впровадження екологічних норм;

– економіки біопалива, поводження з відходами, очищення земель та інші екологічні технології й галузі;

– впливу екологічних подій на місцевий, національний та глобальний економічні масштаби.

Економічна безпека екологічної складової моделі взаємодії людини й природи перебуває в прямій залежності від рівня екологічного світогляду, екологічної свідомості та в цілому екологічної культури. І тут система формування екологічної свідомості, як частина вищої освіти, набуває особливої значущості, через те, що їй

відводиться роль сполучної ланки, завдяки якій буде здійснюватися спадкоємність даних компонентів.

Сучасні підходи до формування екологічної культури майбутніх фахівців втілюються в життя з урахуванням вимог гуманізації, прогностичності, глобалізації, безперервності, інтегративності й самоорганізації освіти. Вони спрямовані на виховання особистості з раціональним і ціннісним ставленням до природи.

На думку Кульчицького Я. В., екологічна культура майбутнього економіста формується в процесі професійної освіти у закладі вищої освіти й ґрунтується на екологічних знаннях і уміннях, екологічній свідомості, екологічному стилі мислення й діяльності, які знаходять зображення в його професійній діяльності. На сьогодні зростає роль і значимість професійної освіти як процесу навчання, виховання і розвитку особистості на основі освітніх програм екологічного спрямування, спостерігається тенденція до стрімкого удосконалення та інтеграції процесів, спрямованих на формування екологічної культури фахівців економічного спрямування. Це забезпечує можливість кваліфікованої професійної діяльності, спрямованої на вирішення комплексу проблем, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку суспільства [4]. Професійна освіта ставить собі за мету формування системи відносин в соціо-природному середовищі та екологічної культури людини.

Однак, це не виключає факту існування проблемних аспектів процесу екологізації вищої економічної освіти та необхідності їх розроблення. Так, наприклад, існує суперечність між необхідністю екологічної підготовки в рішенні еколого-економічних завдань і недостатнім рівнем дослідження історичного досвіду формування екологічної культури. Одночасно вимоги до екологічної підготовки фахівців економічного профілю постійно зростають, породжуючи необхідність осучаснення використовуваних методик та інтеграції еколого-економічних знань при реальній їх роз'єднаності.

Процес формування екологічної культури як цілісне системне явище, включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості. Процес навчання направляється на формування екологічної грамотності й екологічного мислення майбутніх фахівців економічного профілю, екологізацію освітніх компонент та програм підготовки здобувачів, а також на професійну екологічну підготовку і перепідготовку кадрів, які будуть залучені до вирішення стратегічних, тактичних і поточних завдань впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва. Екологічне виховання можна визначити як процес, спрямований на формування екологічної свідомості, складовими якого є такі ключові категорії, як: світогляд, ставлення, цінності, поведінка. Метою і кінцевим результатом процесу розвитку екологічної культури є сформована еколого-світоглядна позиція фахівців економічного профілю.

Екологічна освіта на сьогодні виступає найголовнішим чинником забезпечення екологічної безпеки. Заклад вищої освіти є важливою ланкою в

системі безперервної екологічної освіти. Випускники університету повинні бути провідниками передових ідей, фахівцями з високим рівнем знань і мислення, володіти екологічно безпечними технологіями [5].

Професійна освіта забезпечує не лише розвиток та вдосконалення професійної компетентності, але й підвищення загальнокультурного рівня. Саме гармонія загальнокультурного, соціально-морального та професійного розвитку сприяє формуванню людини в її житті через необхідність «сталого розвитку» суспільства та здійснення професійних занять з урахуванням екологічної безпеки. Тому розвиток екологічної культури під час процесу навчання у системі вищої освіти, що передбачає прояв екологічної компетентності у подальшій кар'єрі, є актуальним.

Професійна діяльність фахівців економічного профілю передбачає усвідомлення необхідності брати участь у природоохоронних заходах, пов'язаних із посиленням екологічних мотивів та пізнавальної діяльності на основі міжпредметного застосування знань. Однією з педагогічних умов, спрямованих на вдосконалення викладацької та професійної мотивації, є залучення здобувачів вищої освіти до викладацьких та науково-дослідних, творчих завдань, які можна розглядати як міждисциплінарні та спрямовані на розвиток професійних і загальнокультурних (у цьому випадку екологічних) компетентностей.

Відповідно до теорії контекстного навчання існує потреба у послідовному моделюванні форм діяльності здобувачів вищої освіти для майбутньої професійної діяльності з боку її об'єктивного та соціального контексту [6].

Ця мета може бути досягнута при забезпеченні ряду цілеспрямованих послідовних заходів, які формують у майбутніх фахівців економічного профілю екологічний світогляд, прагнення до пізнання закономірностей існування людини й суспільства в природі, їх взаємних діяльностей і впливів. Екологічна культура передбачає формування стійких ціннісних орієнтирів, норм і правил у взаємодії людини з природою, а також систему потреб екологічного та природоохоронного характеру, яка може бути практично реалізована в конкретних вчинках і діях щодо вивчення й охорони природи.

Успішний процес формування екологічної культури у здобувачів вищої освіти у закладі вищої освіти передбачає «створення ефективного освітнього середовища». Під освітнім середовищем розуміють «спеціально створену і певним чином структуровану систему в межах освітнього закладу, необхідну для організації ефективного процесу формування екологічної культури» [6]. До її складу входять: система матеріального забезпечення; міжособистісні відносини здобувачів вищої освіти; міжособистісні відносини здобувачів освіти і педагогів; міжособистісні відносини педагогів; психолого-педагогічні умови освітнього процесу та ін.

Заходи, що містять в собі екологічний елемент, як правило, мають комплексний характер і інтегрують у

себе природоохоронну діяльність практичної, дослідницької, пропагандистської, культурно-розважальної, туристсько-пізнавальної спрямованості. При цьому природоохоронні заходи сприяють усвідомленню сутності найважливіших екологічних проблем як на місцевому та регіональному рівні, так і на рівні світовому. Вони допомагають здобувачам вищої освіти самостійно сформувати власні ціннісні орієнтації в еколого-економічній діяльності, формують соціальну відповідальність щодо навколишнього світу [7].

Процес виховання екологічної культури в освітньому середовищі забезпечується створенням комплексу педагогічних умов [8]. Перша умова – організація єдиного освітнього простору шляхом інтеграції освітньої та самостійної діяльності екологічного змісту. Це забезпечує високу ймовірність реалізації суб'єктної позиції здобувача вищої освіти та умов для її самореалізації.

Друга – застосування в освітній діяльності педагогічних технологій, що ефективно сприяють вихованню екологічної культури. Це дозволяє найбільш повно й ефективно реалізувати потенціал освітньої діяльності у вихованні екологічної культури.

Третя – забезпечення процесу «входження» в екологічну культуру з урахуванням власної історії життя і виховання, сформованих ціннісних орієнтацій. Реалізація цієї умови дозволяє досліджувати вже сформований життєвий досвід здобувачів вищої освіти й виявити причини несформованості компонентів екологічної культури, індивідуалізувати подальший виховний процес.

Четверта – участь соціальних партнерів у реалізації процесу виховання екологічної культури. Це дає можливість консолідувати ресурси для спільного розв'язання проблеми виховання екологічної культури.

П'ята – тьюторський супровід, що забезпечує формування особистісних дій цілепокладання, самовизначення, вибору, прийняття рішення, рефлексії.

У педагогічних дослідженнях особлива увага звертається на те, що формування екологічної культури йде від емпіричного знання і примітивних початкових

форм природокористування до екологічних знань і культури поведінки. При такому підході особливого значення набуває положення про те, що екологічна культура є результатом освіти, формування якої відбувається під впливом цілеспрямованих педагогічних впливів і факторів навколишнього світу на особистість здобувача вищої освіти. Серед таких факторів слід виділити:

– об'єктивні, пов'язані з необхідністю формування у здобувача вищої освіти специфічного ставлення до природи та іншої людини як її невіддільної частини, зміст професійної діяльності як екологоорієнтованого;

– суб'єктивні, пов'язані з розвиненістю і проявом суб'єктної позиції викладача, який виховує, до здобувача вищої освіти, яка сприяє розвитку професійних компетентностей, необхідних у майбутній його діяльності;

– об'єктивно-суб'єктивні, пов'язані з організацією екологоорієнтованого професійно-освітнього середовища, професійно-особистісного розвитку здобувача вищої освіти.

Організаційно-змістовна модель процесу виховання екологічної культури в умовах освітнього середовища включає ряд етапів, найбільш важливими серед яких є: демонстраційний; ритуальний; стереотипний; етап усвідомленого вибору і творчий. Послідовна реалізація етапів виводить здобувача вищої освіти економічних спеціальностей на якісно новий рівень екологічної культури [7].

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що система екологічних знань, дій, відносин у сукупності формують екологічну культуру фахівців економічного профілю, яка є цілісним особистісним утворенням, що базується на єдності інтелектуального, пізнавального, емоційного компонентів. На наше переконання, дослідження й порівняння сучасних економічних систем повинні бути щільно пов'язані з аналізом процесів екологізації та генези постіндустріального, інформаційного суспільства й суспільства, заснованого на знаннях.

Література:

1. Крисаченко В. С. Екологічна культура : теорія і практика. Київ : Заповіт, 1996. 350 с.
2. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 382 с.
3. Игнатова В. А. Экологическая культура : грани постижения. *Формирование экологической культуры учащихся: проблемы и перспективы*, 1999. 195 с.
4. Кульчицький Я. В., Кульчицький Б. В., Маліновська М. В. Екологізація економічних систем як пріоритет їх трансформації у XXI столітті. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. №4. С. 15-19.
5. Яблунівська К. О. Професійна підготовка викладачів аграрних закладів професійної освіти в педагогічній діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій школі і загальноосвітніх школах*. 2020. Т.1. С. 34-38. DOI <http://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.6>
6. Хоботова Э. Б., Саенко Н. В. Воспитательная работа в современных ВУЗах. *Автомобильный транспорт*. 2018. №42. С. 116-125.
7. Kozlovsky Y. M., Kozlovskaya I. M., Savka I. V. Integrated approach to formation of the ecological and economic culture of the modern specialist. *Learned vector in the Balkans*. 2019. №2. С. 29-32.
8. Чайковская А. Проектные технологии как эффективное средство формирования экологической культуры студентов. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. 2017. №3. С. 106-113.

References:

1. Kryshchenko, V. S. (1996). Ecological culture : theory and practice. Kyiv : Zapovit, 350 [in Ukrainian].
2. Saltovskyy, O. I. (2004). Fundamentals of social ecology : textbook. Kyiv : Tsentr navchal'noi literatury, 382 [in Ukrainian].
3. Yghnatova, V. A. (1999). Ecological culture : facets of comprehension. *Formyrovanye ekologhycheskoj kul'tury uchashhykhsja : problemy u perspektivy*. Tjumenj, 195 [in Russ.].
4. Kuljchyc'kyj, Ja. V., Kuljchyc'kyj, B. V. & Malinovs'jka, M. V. (2018). Greening of economic systems as a priority of their transformation in the XXI century. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, 4, 15-19 [in Ukrainian].
5. Jablunovs'jka, K. O.(2020). Professional training of teachers of agricultural institutions of professional education in pedagogical activity. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij shkoli i zahal'noosvitnikh shkolakh*, 1, 34-38 [in Ukrainian].
6. Khobotova, E. B. & Saenko, N. V. (2018). Educational work in modern universities. *Avtomobyl'nyj transport*, 42, 116-125 [in Russ.].
7. Kozlovsky, Y. M., Kozlovskaya, I. M. & Savka, I. V. (2019). *Integrated approach to formation of the ecological and economic culture of the modern specialist*. *Learned vector in the Balkans*, 2, 29-32 [in English].
8. Chajkovskaja, A. (2017). Project technologies as an effective means of forming the ecological culture of students. *Naukovi zapysky Ternopil's'jckogho nacional'nogho pedagoghichnogho universytetu*, 3, 106-113 [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License